

Mirela Altić

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
Marulićev trg 19, HR-10000 Zagreb
mirela.altic@gmail.com

Preteče i uzori Franciskanskoga katastra Istre

Prethodno priopćenje | Preliminary communication

UDK 528.4(497.571)(091)

DOI 10.32728/h2021.03

Primljeno | Received: 8. II. 2021.

Izvadak

Prva sustavna katastarska izmjera Austrijskoga Carstva koja je započela Naredbom o uvođenju stabilnoga katastra 23. prosinca 1817., u sklopu koje je 1817. – 1820. i Istra dobila svoj prvi potpuni katastar, označava važnu prekretnicu u povijesti zemljišnih evidencija na području čitave središnje Europe. Uspješnost projekta provođenja sustavne katastarske izmjere te formiranja Franciskanskoga katastra za sve zemlje Austrijskoga Carstva temeljila se na stoljeće dugom iskustvu zemljišnih izmjera i formiranja zemljišnih evidencija koje su austrijske vlasti provodile u pojedinim zemljama pod svojom vlašću. U ovom radu su razmatrani preteče i uzori Franciskanskoga katastra Istre s težištem na njegovu metodološkom ishodištu u milanskom *Censimentu* te principima izmjere i kartiranja koje je uspostavio Johann Jakob Marinoni. Analiziran je i utjecaj Terezijanskoga (1747. – 1756.), Jozefinskoga (1785. – 1790.) te Bavorskoga katastra (1808. – 1867.), koji su također imali odjeke ne samo na razvoj i formiranje Franciskanskoga katastra već i na sam sustav modernizacije države i njezina poreznoga sustava.

Excerpt

The first systematic cadastral survey of the Austrian Empire, also known as Franciscan cadastral survey, was initiated when the Patent on Stable Cadastre (*Patent über die Einführung des stabilen Katasters*) was issued on 23 December 1817. Within the Franciscan survey, between 1817 and 1820, Istria received its first complete cadastre, which marked an important milestone in the history of land records throughout Central Europe. The success of the project of conducting a systematic cadastral survey and the formation of the Franciscan cadastre for all countries of the Austrian Empire was based on a century of experience in land surveying and the formation of land records conducted by the Austrian authorities in countries under their rule. This paper examines the predecessors and role models of the Franciscan cadastre

of Istria, focusing on its methodological origin in the Milanese *Censimento* and the principles of measurement and mapping established by Johann Jakob Marinoni. Also, the influence of the Theresian (1747-1756), the Josephine (1785-1790) and Bavarian cadastres (1808-1867) was analysed, which left marks not only on the development and formation of the Franciscan cadastre but also on the system of modernization of the state and its tax system.

Ključne riječi: povijest katastra, Istra, modernizacija, zemljišne i porezne reforme, povijesna kartografija

Key words: history of cadastre, Istria, modernization, land and tax reforms, historical cartography

Katastar prije katastra (mletački katastici Istre)

Zemljišne evidencije na području Istre imaju vrlo dugu tradiciju. Najstarije među njima koje su uključivale i kartografske prikaze sežu u 15. stoljeće. Češća izrada zemljišnih evidencija od druge polovice 16. stoljeća nadalje, popraćenih odgovarajućim kartama u Istri, koincidira s počecima organizirane kolonizacije i podjele zemljišnih posjeda. Tim se procesima nastojala ublažiti duboka ekonomska kriza u kojoj je na pragu ranoga novog vijeka u mletačkoj Istri, poglavito u njezinim južnim krajevima, bilo napušteno 70 % sela. Negativni trendovi kulminirali su tijekom prve polovice 17. stoljeća, kada se stanovništvo mletačke Istre svelo na oko 35 000 stanovnika.¹ Kako bi spriječile daljnje gospodarsko propadanje Istre, mletačke vlasti već tijekom druge polovice 16. stoljeća stvaraju zakonsku osnovicu za kolonizaciju opuštenih i neobrađenih zemljišta novim stanovnicima.²

Jedan od glavnih instrumenata kolonizacije Istre bile su zemljišne evidencije poznate i kao katastici, koje po svojoj naravi predstavljaju preteču katastru i vrlo su srodne urbarima. Po ustaljenoj praksi mletačkih vlasti, dodjeli zemljišnih posjeda (*investitura*) prethodilo bi popisivanje i kartiranje raspoloživih zemljišta, nakon čega bi uslijedilo formiranje zemljišnih evidencija o dodijeljenim posjedima i njihovim posjednicima. U dodjeli zemljišnih

1 Na negativna demografska kretanja u Istri osobito su poguban utjecaj imale epidemije kuge, malarije i ratovi (1508. – 1523. i 1615. – 1618.). Miroslav Bertoša, „Društvene strukture u Istri 16-18. stoljeća“, u: *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća*, ur. Mirjana Gross, Zagreb 1981., 131.

2 Procjenjuje se da su mletačke vlasti kolonizaciju Istre provodile već od prve polovice 15. stoljeća te da je do sedamdesetih godina 17. stoljeća organiziranom kolonizacijom naseljeno desetak tisuća ljudi. Miroslav Bertoša, *Istra: Doba Venecije (XVI-XVIII. stoljeće)* (dalje: *Istra: Doba Venecije*), Pula 1995., 31; Carlo De Franceschi, *L'Istria. Note storiche*, Parenzo 1879., 348-371; Marino Manin, „O položaju novopridošlih stanovnika u mletačku Istru. Primjer Vodnjana (1585-1625)“, *Acta Histriae*, VII, 1999., 444.

posjeda, pa samim time i izradi katastarskih evidencija, iznimnu su ulogu imali organi mletačkoga Senata *provveditori sopra i beni inculti*, osnovani radi nadzora nad bonifikacijama i obrađivanjem ugroženoga zemljišta na tlu Mletačke Republike. Temeljem njihova rada te rada lokalnih mjernika svaki budući posjednik upisan je u knjigu investitura, koja je imala neke osobine katastra. Obuhvaćala je popis posjednika s njihovim punim imenima i prebivalištem, površinu i topografski opis dodijeljenoga zemljišta, stanje čestice (obrađeno – neobrađeno) te poljoprivrednu kulturu u kojoj će se čestica ubuduće obrađivati. Zemljišne izmjere za potrebe tih evidencija nisu radene sustavno za veća područja već po pojedinim posjedima koji su dodjeljivani novim stanovnicima kada bi se za to ukazala potreba. Rane pisane i kartografske zemljišne evidencije na području Istre stoga se odnose na manja područja pojedinih općina ili posjeda te nastaju neovisno jedna od druge.

Najstariji sačuvani zemljišni plan nastao za potrebe kolonizacije Istre potječe iz 1563. i odnosi se na prostor Puljštine.³ Izradio ga je Zuan Antonio Dell'Oca, kojem su u izmjeri zemljišta pomagali inženjer Bernardin Mantovan i predstavnik ureda za neobrađena zemljišta Sebastian Bravi.⁴ Plan je izrađen za potrebe demografske obnove i poljodjelske kolonizacije tada napuštenih područja južne Istre obiteljima s područja Bologne. Karta vrlo sugestivno govori o dominantnom pejzažu agrarnoga dijela Istre.⁵ Uz rub plana i u sačuvanim spisima priloženim planu nalazimo podatke o klasifikaciji zemljišta te površini šuma i oranica. Sličan plan u svrhu podjele zemljišta morlačkim izbjeglicama nastao je za područje Krnice 1565.⁶ te još jedan za područje sjeverno od Limskog zaljeva 1597.⁷ Izradili su ih nepoznati autori. I ti planovi sadrže mnoge elemente katastra, uključujući popis s imenima

3 „MDLXIII, Adj 27 sete[m]brio: De hordene de li magn[ifici] S[ignocellentissimi] li Cl[arissimi] mi M[e]s[s]er] marcho Bolanj M[e]s[s]er] piero minoto M[e]s[s]er] jac[opo]o hemo / Jo Zuane Ant[oni]o Locham jnzegnier Et designador publico...“ Mjerilo je izraženo u furlanskim miljama (*miglia forlana*). Rukopis u boji; 124,5x113 cm. Museo Civico Correr, Misc, Cicogna P.D. 849/I

4 Bertoša, *Istra: Doba Venecije*, 89–90.

5 Prema obavljenim mjerenjima, Puljština je tada imala oko 7 % obrađenoga i oko 93 % neobrađenoga zemljišta. Tablični prikaz zemljišta seoskih općina pokazuje da su pustopoljine dosezale zastrašujuće razmjere i da su ugrožavale osnovnu egzistenciju stanovništva južne Istre. Unatoč autorovu kartografskom umijeću, karta je bila od male koristi pri naseljavanju. Dell'Oca nije izradio detaljan katastik nego samo preglednu kartu zemljišta te sumarno izvješće o obrađenim i neobrađenim površinama. Slaven Bertoša, „Dell'Oca, Zuan'Antonio“, u: *Istarska enciklopedija*, ur. Miroslav Bertoša i Robert Matijašić, Zagreb 2005., 176.

6 „Io massimo de massimi publico perticator et disregnador ho fata la presente copia tratta dal original del off[ici]o dei beni inculti administa[n]tia delli hommini della villa de momarà[n] contra de pola.“ 1565 adi 23 nouembre. Rukopis u boji; 43x55,7 cm. Državni arhiv u Veneciji, rotolo 343, mazzo 15, disegno 8.

7 Karta nema naslov. Prikazuje stanje zemljišnih odnosa na dan 23. travnja 1597. Mjerilo je u padovanskim pertikama (*Pertiche Ducento Padoane*). Rukopis u boji; 113,5x107 cm. Državni arhiv u Veneciji, Miscellanea Mappe 298.

posjednika i njihovim dodijeljenim zemljišnim posjedom, a potonji sadrži i parcelaciju zemljišnih čestica.⁸

Navedeni katastici osamljeni su pokušaji mletačkih vlasti da popišu zemljišta na području Istre. Usprikoš svijesti o neophodnosti zemljišnih evidencija te brojnih pokušaja da se pojedini zemljišni popisi i pripadajuća kartiranja prošire na šire područje Istre, oni su uglavnom ostajali bez rezultata. Jedan od takvih pokušaja započeo je 1613./1614., kada je izrađen katastik neobrađenoga zemljišta Umaga i Novigrada, a izradio ga je, s pripadajućom kartom, geometar Camillo Bergami.⁹ Nakon dovršetka posla, sam geometar predlagao je nastavak izmjere, no do toga zbog teških gospodarskih prilika nikada nije došlo.

Osim katastika poljoprivrednoga zemljišta, u istom se razdoblju u Istri pojavljuju i katastici šumskih površina. Najstariji među njima je katastik goriva drva istarskih šuma, koji je 1566. sastavio mletački providur za šume u Istri Fabio da Canal.¹⁰ Tijekom 17. i 18. stoljeća na području Istre nastaje još nekoliko katastika šuma, a jedan od najpoznatijih svakako je Morosinijev katastar iz 1776.¹¹ Ti se katastici smatraju jednim od prvih katastara šuma u svijetu.¹² Sadrže opise šuma, odnosno šumskih posjeda po naseljima i posjednicima. Kao što će to biti slučaj i s kasnijim evidencijama šumskoga pokrova, i ovi katastici nastali su zbog eksploatacije šuma, poglavito kvalitetnih hrastovih sastojina.

Iako od početka 18. stoljeća nastaje sve veći broj katastika pojedinačnih posjeda javne, crkvene i privatne naravi, mletačke vlasti nikada nisu provele

8 Mirela Altić, *Katastar Istre (1817.-1960.)*, Zagreb 2001., 9.

9 Katastar Umaga i Novigrada čuva se u Državnom arhivu u Veneciji. ASVETI Secreta: Materie miste notabili; busta 36. Do danas je pronađen samo pisani dio katastra, dok karta nije pronađena. Pisani dio objavio je Miroslav Bertoša, „I catastici di Umago e di Cittanova (1613-1614). La modesta realizzazione di un grandioso disegno nell'Istria veneta (XVI-XVII sec.)“, *Atti del Centro di ricerche storiche*, IX, 1979., 414-487.

10 Danilo Klen, „Katastik gorivog drva u istarskim šumama pod Venecijom sastavljen od Fabija da Canal, godine 1566“, *Vjesnik historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu*, XI-XII, 1966-67., 7-88.

11 Katastar istarskih šuma iz 1775. – 1776., nazvan po svom sastavljaču, mletačkom poslaniku za šume Vincenzu Morosiniju. Pohranjen je u Državnom arhivu u Rijeci. Za prijepis toga rukopisa usp. Vincenzo Morosini IV, *Catastico generale dei boschi della Provincia dell'Istria (1775-1776)*, a cura di Vjekoslav Bratulić, Trieste 1980.

12 Sedamnaesto stoljeće je razdoblje u kojem čitav niz europskih zemalja sastavlja katastre šuma zbog sve intenzivnije deforestacije i njihove ekonomske eksploatacije. Prvi sveobuhvatniji katastri šuma u Engleskoj nastaju oko 1664., a u Rusiji 1647. – 1670.

sustavnu zemljišnu izmjeru Istre niti su sastavile cjelovit katastar zemljišta.¹³ To će se dogoditi tek uspostavom austrijske vlasti početkom 19. stoljeća.

Uzori Franciskanskoga katastra Istre

Prva sustavna katastarska izmjera Austrijskoga Carstva, koja započinje Naredbom o uvođenju stabilnoga katastra (*Patent über die Einführung des stabilen Katasters*) 23. prosinca 1817., u sklopu koje je 1817. – 1820. i Istra dobila svoj prvi potpuni katastar, označila je važnu prekretnicu u razvoju zemljišnih evidencija.¹⁴ Uspješnost projekta provođenja sustavne katastarske izmjere te formiranja Franciskanskoga katastra za sve zemlje Austrijskoga Carstva temeljila se na stoljeće dugom iskustvu zemljišnih izmjera i formiranja zemljišnih evidencija koje su austrijske vlasti provodile u pojedinim zemljama pod svojom vlašću tijekom 18. stoljeća. Među njima najveći utjecaj imali su Milanski, Terezijanski, Jozefinski i Bavarski katastar. Svaki od njih značio je još jedan korak naprijed, kako u metodama izmjere, tako i u smislu modernizacije državne uprave te osobito porezne reforme.

I. Milanski katastar – prvi katastar temeljen na neposrednoj izmjeri i kartiranju (1720. – 1723.)

Na metodologiju formiranja Franciskanskoga katastra osobito je velik utjecaj imao austrijski katastar Lombardije, poznatiji kao Milanski katastar (*Censimento Milanese*). Taj katastar, nastao u sklopu poreznih reformi Karla VI. (1711. – 1740.), smatra se prvim katastrom temeljenim na neposrednoj sustavnoj izmjeri i kartiranju terena, koji je uveo ne samo nove metode kartiranja već

13 U Državnom arhivu u Veneciji postoje opsežni izvori o daljnjoj dodjeli zemljišnih posjeda na mletačkom dijelu Istre s popisima posjednika i dodijeljenim im zemljištem, kao i grada o razgraničenjima pojedinih posjeda i opisima svih graničnih čestica popraćena adekvatnim kartografskim izvorima. Posebna skupina katastarskih izvora odnosi se na crkvene posjede te pašnjake i šume namijenjene javnoj uporabi, kao i pojedine plemićke posjede. Usp. npr. Giurisdizione di S. Vincenti di Ragione assoluta dell'illustrissimo, ed eccellentissimo Sig[^{no}] Giacomo Grimani, Posta in Disegno a venti, e misure Per La Conservazione dei suoi Confini chiaramente indicati Da Molti antichi Pilastrì di Pietra regolarmente piantati, che la dividono da Gimino, Due Casteli, Valle, Dignano, e Barbana, con La Scorta della Revisione 2. Giugno 1700. Francesco Gallo Ing. re Pub.o P.to. 1782. Mjerilo u venecijanskim pertikama (*Pertiche Venete*). Arhiv Porečke i Pulske biskupije.

14 Za najnovije radove u vezi Franciskanskoga katastra Istre usp. *Franciscejski kataster v Istri: vzpostavitev, raziskave, dediščina / Il Catasto franceschino in Istria: impianto, indagini, patrimonio / Franciskanski katastar u Istri: uspostava, istraživanja, baština*, uredio Ivan Zupanc, Koper 2021.

i oporezivanja zemljišta.¹⁵ Dotadašnji sustav zemljišnoga poreza temeljio se na porezu koji su lokalni feudanci plaćali svojem kraljevstvu ili vojvodstvu u sklopu Habsburške Monarhije. Plemstvo i Crkva u velikoj su mjeri bili izuzeti od poreza, a vođenje evidencije o zemljišnim porezima bilo je u nadležnosti lokalnoga plemstva. Iako nakon 1740. habsburške središnje vlasti ulažu znatan napor u centralizaciju poreznoga sustava, upravljanje porezima (određivanje i ubiranje poreza te vođenje zemljišnih evidencija) bilo je i dalje u rukama lokalnih feudalaca. Za središnje vlasti to je značilo veliku ovisnost o lokalnom plemstvu. Naime, novac prikupljen od zemljišnoga poreza bio je glavni izvor financiranja vojske. Uz to, lokalni feudanci bili su zaduženi i za regrutiranje vojnika za potrebe carske vojske, što im je u odnosu na kralja davalo veliku moć. Porezna reforma u kojoj će ubiranje poreza prijeći u nadležnost središnjih državnih vlasti bila je tako ključan preduvjet i za reformu carske vojske koja se spremala za ratove s Osmanskim Carstvom i Pruskom. Tako je uvođenje novoga sustava poreza temeljenoga na državnom katastru postalo ključno za pitanje obrane Monarhije od vanjskoga neprijatelja, kao i od unutrašnjih povlaštenih interesnih skupina koje su pružale otpor centralizaciji (plemstvo i crkvene vlasti).

Milanski *Censimento* sastavljen za područje Milanskoga vojvodstva, tada u sastavu Habsburške Monarhije, bio je važan imperijalni projekt čije je značenje daleko prelazilo granice Vojvodstva. Započet je u vrijeme Karla VI. i nastavljen u doba Marije Terezije (1740. – 1780.), a njegov učinak imao je dalekosežne posljedice na razvoj zemljišnih evidencija u čitavoj središnjoj Europi. Već 1713. Karlo VI. šalje tadašnjem guverneru Milanskoga vojvodstva princu Eugenu Savojskom naredbu kojom se reducira izuzimanje iz poreza Crkve i plemstva.¹⁶ Naredni korak Karlo VI. povlači 7. rujna 1718., kada donosi patent kojim uspostavlja Povjerenstvo za novi milanski katastar (*Giunta di Nuovo Censimento Milanese*). Radu *Guinte* uskoro se priključuje i dvorski matematičar i astronom Johann Jakob Marinoni koji je tvrdio da popisivanje zemljištâ bez

15 To nije posve točno jer ga po starosti pretječu švedski katastar (*geometriskä jordeböckerna*) iz 1628. – 1636., kao i nizozemski katastar poldera iz 16. i 17. stoljeća, no po važnosti i dugotrajnim utjecajima Milanski katastar je svakako bio taj koji je označio prekretnicu.

16 Karl Lego, *Geschichte des Österreichischen Grundkatasters*, Wien 1967., 1.

njihova kartiranja neće donijeti napredak u sustavu oporezivanja.¹⁷ Marinoni, koji je svoje znanje matematike primijenio u geodeziji, bio je priznat kao stručnjak za izmjeru i kartiranje zemljišta kojem su se redovito povjeravali najdelikatniji poslovi vezani za vojna i teritorijalna pitanja Carstva.¹⁸ Nakon što je uvjerio vlasti u neophodnost provođenja izmjere, Marinoni krajem 1720. razrađuje metode izmjere zemljišta za potrebe Milanskoga katastra (*Ordini Stabiliti dalla Cesarea Real Giunta del Nuovo Censimento per la Misura Generale dello Stato di Milano a 10. Ottobre 1720*). Sukladno Marinonijevim uputama, izmjera će se obavljati grafičkom triangulacijom pomoću geodetskoga stola, čije je tehničke osobine sam unaprijedio, za čitavo područje izmjere primjenjivat će se zajednička mjerna jedinica – milanski trabuk (1 *trabucco* = 2,61093 m), svi planovi bit će izrađeni u mjerilu 1 : 2000, a prikazivat će granice zemljišnih posjeda, granice pojedinih kultura, zemljišne čestice, hidrografsku mrežu i eventualne drenažne sustave, prometne komunikacije te naselja. Površina zemljišnih čestica izračunavat će se izravno iz planova. Redukcijom tako sastavljenih katastarskih planova izradit će se karte općina u mjerilu 1 : 8000, a koje će potom služiti kao osnova za izradu topografske karte Milanskoga vojvodstva u mjerilu 1 : 72 000, sastavljene od 16 listova (umanjivanje planova u sitnije mjerilo će se obavljati primjenom pantografske metode). Uz to je naredio da svaki list katastarskoga plana mora biti potpisan imenom mjernika s naznačenim datumom kada je izmjera učinjena.

17 Johann Jakob Marinoni, poznat i kao Giovanni Jacopo de Marinoni (Udine 1676. – Beč 1755.), austrijski astronom i matematičar koji je od 1703. pa sve do svoje smrti bio u službi bečkoga dvora, prvo u vrijeme Leopolda I., potom Josipa I., Karla VI. te Marije Terezije. Jedan od utemeljitelja Vojnoinženjerske akademije, prve politehničke visokoškolske ustanove u središnjoj Europi, koja je osnovana carskim patentom od 24. prosinca 1717. godine (isprva djeluje u Marinonijevoj kući na Mülkerbastei u Beču). Imenovanje Marinonija za zamjenika ravnatelja akademije (ravnatelj je bio Leander Anguissola) utvrdilo je njegov profesionalni položaj. Principe izmjere i kartiranja razradio je u knjigama *De re ichnographica, cujus hodierna praxis exponitur, et propriis exemplis pluribus illustratur* (Viennae 1751.) i *De re ichnometrica, veteri, ac nova...* (Viennae 1775.). Michael Hiermanseder – Heinz König, „Johann Jakob von Marinoni und der Mailänder Kataster von 1718“, *Mitteilungen des DVW-Bayern*, 2, 2018., 143-145.

18 Marinoni se istaknuo već u mladim danima, kada je 1704. izradio plan izgradnje bečke vanjske obrambene linije poznate kao *Linienwall*, a dvije godine poslije je zajedno s Anguissolom izradio plan grada Beča s njegovim fortifikacijama (1706.). Kao predstavnik austrijske krune obavljao je izmjeru državne granice, izrađivao karte razgraničenja te posredovao u graničnim sporovima. Brojne atraktivne karte vlastelinskih posjeda koje je izradio osigurale su mu snažne preporuke austrijskoga plemstva.

Sl. 1. Portret Jakoba Marinonija

Sl. 2. Demonstracija upotrebe Marinonijeva geodetskoga stola iz njegove knjige *De re ichnographica*

Zahvaljujući preciznim Marinonijevim naputcima i njegovom budnom oku, u kratkom razdoblju između 1720. i 1723. kartirano je zemljište čak 2387 lombardijskih župa (općina), koje su dobile planove u mjerilu 1 : 2000. Osim planova, izrađeni su elaborati porezne procjene. Opuномоćеници *Giunte* obišli su sva sela popisujući kuće, procjenjujući kvalitetu tla svake zemljišne čestice te određujući način korištenja površina (poljoprivredne kulture). Pritom je važno naglasiti da je Milanski katastar obuhvatio sva zemljišta i zemljišne posjede, za razliku od dotadašnjih urbarijalnih zemljišnih evidencija (privatni urbari), koje su se odnosile samo na zemljišta pojedinoga feudalca. Do 1731. posao procjene kućnih i zemljišnih čestica bio je pri kraju, no Rat za poljsko nasljeđe (1733. – 1735.) zaustavio je radove na finalizaciji katastra. Smrt Karla VI., a potom i Rat za austrijsku baštinu (1740. – 1748.) ponovno su zaustavili radove. Konačno, kada je Marija Terezija 1749. preuzela projekt Milanskoga katastra, postojeći podaci porezne procjene već su bili zastarjeli i valjalo ih je obnoviti, što je konačno učinjeno do 1759. godine. Svaka općina dobila je popis zemljišnih i kućnih čestica. Službeno, Milanski katastar stupio je na snagu 1. siječnja 1760. i bio je poznat kao Terezijanski katastar (*Catasto teresiano*).

Milanski katastar imao je presudan utjecaj ne samo na način katastarske izmjere (grafička izmjera geodetskim stolom) već i na kartografiju katastarskih planova. Za potrebe Milanskoga katastra Marinoni je uspostavio kartografski ključ za iscrtavanje katastarskih planova koji će se uz manje dorade rabiti u gotovo svim katastrima središnje i južne Europe, kao i u kasnijem katastru Franje I. Tako su livade označene zelenom bojom, vrtovi svjetlozelenom bojom uz šrafuru, perivoji zelenom bojom s konturom perivojnih staza, u stvarnom tlocrtu oranice su označene bijelom bojom, vinogradi imaju simbol trsa, a šume su označene simbolom stabla (uz razliku s obzirom na dominantnu sastojinu). Svaka čestica nosila je dvije bročane oznake – broj čestice (ispisan crnom bojom) i površinu čestice (ispisanu crvenom bojom). Usprkos značajnoj inovaciji koju je uveo Milanski katastar, prelazak oporezivanja s lokalnih u ruke središnjih vlasti zbog velikoga otpora nije zaživio (porez je ostao u rukama lokalnoga plemstva). No, stečevine izmjere i tehnike kartiranja zadržat će se i u narednim generacijama zemljišnih evidencija. Milanski katastar svakako je odigrao važnu ulogu u uspostavi katastra kao osnove poreznih reformi u drugim europskim zemljama, a osobito zemljama Habsburške Monarhije. Također, njegova je pojava znakovita u smislu najave novoga odnosa državnih vlasti prema zemljišnom posjedu i pitanju poreza,

koji će obilježiti čitavo razdoblje prosvijećenoga apsolutizma. U hrvatskim će se krajevima to prije svega odraziti u prvim nastojanjima izrade planova pojedinih zemljišnih posjeda te u pokušaju uspostave državnoga urbara u obliku Slavenskoga urbara Karla III. (*Carolina urbarialis regulatio*), donesenoga 22. svibnja 1737., koji zbog otpora plemstva također nije zaživio.

Sl. 3. Isječak Milanskoga katastra za općinu Cassano d'Adda, 1722., 1 : 2000 (Državni arhiv u Milanu)

II. Terezijanski katastar (urbar) – ponovni pokušaj centralizacije i stvaranja državnih zemljišnih evidencija

Najvažniji dio poreznih reformi Marije Terezije implementiran je od 1747. do 1756. (*Theresiana urbarialis regulatio*) kao dio postupne centralizacije koja je provedena po pojedinim zemljama Monarhije, a u sklopu koje dolazi i do revizije zakona vezanih za zemljišne posjede. Ratovanje s Pruskom koja je 1740. zauzela Šlesku te potom i kratkotrajno bavarsko zauzimanje Češke stavili su vladavinu Marije Terezije pred nove izazove. S ciljem efikasnijega punjenja državne blagajne, vladarica 1747. počinje provoditi poreznu reformu u zemljama austrijske krune i Češkoj (reformе se isprva nisu odnosile na

Ugarsku). Tada se pod utjecajem merkantilističkih ideja financijska kriza nastojala riješiti snažnijim uplivom državne vlasti na nacionalne ekonomije. Na području zemalja austrijske krune u okviru kameralističke doktrine sve se veća pozornost posvećivala problemu pretjerane eksploatacije kmetova (državi je u interesu da seljačko gospodarstvo bude u stanju snositi javne terete) te ujednačavanju urbarijalnih obveza u različitim dijelovima Monarhije.¹⁹ Rješenje se tražilo u uvođenju državnih urbara, čija je funkcija bila standardizacija zemljišnih evidencija na razini Monarhije, uvođenje pravednijega sustava poreza za sve slojeve društva te prelazak naplate poreza iz ruku lokalnih feudalaca u državne ruke.

Sukladno tomu, 5. rujna 1747. Marija Terezija donosi prvi patent vezan za regulaciju zemljišnih odnosa, koji je između ostaloga obuhvaćao obvezu evidentiranja zemljišnih odnosa na terenu, dakle i izradu kompletnoga popisa zemljišta s njihovim kartografskim iskazima.²⁰ Već iste godine objavljena je uputa za crtanje karata s kartografskim ključem koja je trebala pridonijeti ujednačenosti svih karata koje će u okviru urbara nastajati u budućnosti. Nadalje, patenti od 9. listopada 1748. i 24. svibnja 1749. zahtijevali su zasebne zemljišne evidencije za kmetsku zemlju (Rustikalfassionen) i za plemićka zemljišta (Dominikalfassionen). Kao nastavak urbarijalnih reformi Marije Terezije u hrvatskim zemljama već 1755. donesen je Privremeni urbar za Slavoniju (tzv. Keglevićev urbar), a potom iste godine i Privremeni urbar za Hrvatsku, da bi konačno 1756. bio izdan definitivni Slavonski urbar koji je vrijedio i za Srijem. Godine 1767. uveden je Ugarski urbar koji će poslužiti kao obrazac za definitivni Hrvatski urbar iz 1780. godine. Marijaterezijanski urbari, osim što su propisivali urbarijalne odnose feudalaca i kmetova na razini čitave kraljevine, prvi su put nametnuli i standardizaciju urbarijalnih evidencija.²¹

Iako je provedba urbarijalnih regulacija tražila osim popisivanja zemljišta i sustavnu izmjeru zemljišta, zbog nedostatka sredstava, kao i velikih otpora plemstva i Crkve, sustavna izmjera provedena je odmah samo na području Tirola. U ostalim zemljama Habsburške Monarhije planovi posjeda sastavljeni su sporadično. Tako, primjerice, 1745. – 1752. nastaje serija zemljišnih planova za posjed St. Florian u Gornjoj Austriji u mjerilu 1 : 21 600. Također, u isto vrijeme pojavljuje se i zbirka planova posjeda Weinberga i Wartburga

19 Igor Karaman, „Postanak i značenje privremenog urbara za Hrvatsku iz god. 1755“, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, 4, 1962., 51.

20 Lego, *Geschichte des Österreichischen Grundkatasters*, 14.

21 Hrvatski državni arhiv, fond Acta Commissionalia, Prot XI/3, 1265-1269.

uvezanih u atlas.²² U Slavoniji u sklopu marijaterezijanskih reformi nastaje manja serija urbarijalnih planova za pojedine gradove i slavonske posjede koje su izradili profesionalni mjernici. Bilo je to prvi put da na nekom hrvatskom području nastaje čitava serija detaljnih zemljišnih kartografskih prikaza temeljenih na zajedničkim načelima izmjere i kartografskog ključa.²³ Ipak, otpor koji su tim poreznim reformama pružili vladajući slojevi rezultirao je slabim učincima novoga sustava oporezivanja. To potvrđuje i primjer iz Slovenije, gdje je ustanovljeno da u vrijeme reformi Marije Terezije za područje Kranjske nije nastao nijedan zemljišni plan.²⁴ Marijaterezijanski katastar važan je sljednik Milanskoga katastra, koji je samo djelomično ostvario ciljeve ekonomske reforme (efikasniji i pravedniji porez), ali je ostvario značajan daljnji napredak u tehnici izmjere i kartiranja zemljišta. Kartografski ključ ustanovljen za Milanski katastar sada je još više razrađen, a prikazi pojedinih kultura (način korištenja zemljišta) još detaljnije su prikazani na planovima. Naime, opća je tendencija bila da se sve ekonomske kategorije zemljišta, poput poljoprivrednih površina te osobito šuma, što detaljnije kategoriziraju (npr. bjelogorica, crnogorica i sl.), da bi se stekla što potpunija informacija o potencijalu zemljišnih resursa.

Uspostavljanje državnoga urbara i provođenje urbarijalnih regulacija koje je uspostavila Marija Terezija označilo je početak novoga razdoblja u razvoju kasnofeudalnih odnosa. U sklopu modernizacijskih reformi izgrađen je čitav sustav urbarijalnoga prava koji je, uz neke dopune, bio na snazi sve do konačnoga ukidanja feudalizma 1848. godine. Urbarijalne regulacije Marije Terezije uvelike su poboljšale položaj kmetova te ih donekle zaštitile od samovolje feudalnih gospodara. Nadalje, uvođenje obveze sastavljanja zemljišnih evidencija temeljem državnoga urbara označilo je konačno prenošenje zemljišno-pravnih poslova iz ruku privatnih osoba (plemstva) u nadležnost centralnih državnih organa, kao dio širih modernizacijskih reformi. Ipak, te će reforme u punom zamahu zaživjeti tek u nadolazećem jozefinskom razdoblju, kada će normiranje zemljišno-pravnih odnosa na razini čitave Monarhije dobiti one dimenzije i rezultate koje je priželjkivala Marija Terezija.²⁵

22 Roger Kain – Elisabeth Baigent, *The Cadastral Map in the Service of the State*, Chicago 1992., 192.

23 Jedan od najljepših sačuvanih primjera marijaterezijanskoga urbara zemljišni je plan grada Osijeka nastao 1758./1759., odmah nakon donošenja Slavanskoga urbara. Čuva se u Muzeju Slavonije, sign. P-1917.

24 Branko Korošec, *Naš prostor v času in projekciji*, Ljubljana 1978., 137.

25 Mirela Altić, „Na tragu modernizacijskih reformi: urbarijalne regulacije i zemljišne evidencije Hrvatske i Slavonije do 1760. godine“, u: *Hrvati i Srbi u Habsburškoj Monarhiji u 18. stoljeću: interkulturalni aspekti „prosvjetne“ modernizacije*, ur. Drago Roksandić, Zagreb 2014., 79.

Važno je napomenuti da su napori marijaterezijanskih reformi imali odjeke i izvan Monarhije. Naime, 1763. u Francuskoj se rađa jednaka ideja o centralizaciji poreznoga sustava s ciljem pravednije taksacije svih slojeva poreznih obveznika, odnosno ukidanjem poreznih povlastica plemstvu, no edikt o katastru poznat i kao Bertinov katastar, koji je donesen u travnju 1763., zbog pritiska vladajućih slojeva ukinut je već u studenome te godine.²⁶

III. Jozefinski katastar (1785. – 1790.)

Posao koji je započela Marija Terezija nastavio je njezin sin Josip II. (1780. – 1790.) u sklopu reformi koje je provodio u duhu prosvjetiteljskog apsolutizma, a po uzoru na reforme pruskoga kralja Fridrika II. Velikoga (1740. – 1786.). Opsežne reforme Josipa II., poznate i kao jozefinizam, predviđale su i stvaranje središnjega katastra zemljišta s ciljem ostvarivanja potpunoga državnog nadzora nad financijama i porezima. Sa svrhom stvaranja detaljnoga uvida u zemljište tako uskoro otpočinje nova vojna izmjera čitave Habsburške Monarhije, poznata kao i Jozefinska topografska izmjera (1763. – 1787.). Uspjeh izmjere potaknuo je Josipa II. da 20. travnja 1785. svojim patentom donese odluku o pravednijem odmjeravanju zemljišnoga poreza, razmjerno veličini i prihodu od svakoga pojedinog zemljišta. Da bi omogućio takvo oporezivanje, odmah je pokrenuo i katastarsku izmjeru Monarhije, koja je podrazumijevala izradu ekonomskih (katastarskih) planova u mjerilu 1 : 3600 i 1 : 7200. Izmjera na terenu temeljena je na primjeni grafičke triangulacije geodetskim stolom, dakle metode koju je za potrebe zemljišne taksacije razvio već Jakob Marinoni, a za potrebu jozefinske izmjere doradio isusovac Josef Liesganik (*Instruction für Messtischaufnahmen*).

Za razliku od Milanskoga katastra, ovdje katastarski planovi nisu služili kao osnova za produkciju topografskih karata jer su jozefinske topografske karte nastale prije jozefinskih katastarskih planova. Kao mjerna jedinica rabljeni su austrijska jutra i hvati. Kartografski ključ primijenjen kod planova nastalih u sklopu jozefinske ekonomske izmjere nešto je pojednostavljen u odnosu na milanske, odnosno terezijanske planove. Klasifikacija načina korištenja površina (poljoprivredne kulture) sada je limitirana na oranice, vrtove, livade, pašnjake, vinograde i šume, bez daljnjih oznaka dominantnih

²⁶ Pierre Clergeot, „The Origins of the French General Cadastre“, FIG Working Week 2003, str. 5/17 https://www.fig.net/resources/proceedings/fig_proceedings/fig_2003/PS_1/PS1_2_Clergeot.pdf (pristupljeno 5. studenoga 2021.).

sastojina ili fizičkih obilježja (visoke/niske šume, crnogorica/bjelogorica i sl.). Ta je racionalizacija zemljišne klasifikacije odnosno kartografskih znakova bila uvjetovana većim teritorijalnim opsegom izmjere (čitava Monarhija). Klasifikacija kvalitete tla obavljena je kroz poreznu procjenu, odnosno popis čestica u kojem je za svaku česticu navedena njezina kategorija kvalitete (I, II, III) te procjena njezinih prosječnih trogodišnjih prinosa, a o čemu će ovisiti i visina poreza. Također, kućne čestice nisu kartografski detaljnije klasificirane, osim po svojoj funkciji kada se radi o objektima javne namjene (u tom je slučaju to navedeno u popisu čestica).²⁷ Numeracija je čestica obuhvaćala i kućne i zemljišne čestice (sa zasebnim numeracijama). U svakoj zemljišnoj čestici bila su upisana dva broja – broj dotične zemljišne čestice ispisan crnom bojom te kućni broj vlasnika čestice (ispisan crvenom bojom). No, ekonomska izmjera nije dovršena pa su u hrvatskim zemljama samo dijelovi Vojne krajine dobili jozefinske katastarske planove. Usprkos iznimno uspješnom pothvatu sastavljanja toga katastra, Josipov katastar nikada nije stupio na snagu. Naime, zbog otpora plemstva, car je Leopold II. (1790. – 1792.), nasljednik Josipa II., bio prisiljen 1. svibnja 1790. ukinuti patent o katastru kao osnovi za porez pa su na snazi i nadalje ostali marijaterzijanski urbari.

Sl. 4. Kartografski ključ jozefinske ekonomske (katastarske) izmjere Habsburške Monarhije (Hrvatski državni arhiv)

Odjeci Terezijanskoga i Jozefinskoga katastra u Istri ogledali su se kroz tehniku izrade i izgled mletačkih katastika koji nastaju tijekom druge polovice

²⁷ Mirela Altić, *Povijesna kartografija: kartografski izvori u povijesnim znanostima*, Samobor 2003., 298-301.

18. stoljeća, a koji su usvojili sličan kartografski ključ koji je u označavanju kultura kombinirao primjenu boja i simbola. Također, primjetno je nastojanje da se učini kakva-takva standardizacija sadržaja i izgleda istarskih katastika 18. stoljeća, što je svakako rezultat standardizacije do koje je došlo u zemljama Habsburške Monarhije. Ipak, još uvijek su postojale i značajne razlike. Planovi se nisu izrađivali sustavno već samo za pojedine crkvene ili feudalne posjede, a zemljišne čestice još uvijek često nisu bile numerirane.²⁸ Najznačajnija razlika proizlazila je iz činjenice što mletački katastici Istre još uvijek nisu nastajali u sklopu većih projekata, odnosno organizirane izmjere na razini državnih vlasti. Zanimljivo je da brojni mletački katastri Dalmacije koji nastaju tijekom 17. i 18. stoljeća, osobito opsežan Grimanijev katastar (1756. – 1758.), nisu imali značajnijega utjecaja na razvoj i izgled zemljišnih evidencija Istre.

Sl. 5. Isječak mletačkoga katastika posjeda Sv. Mihovila, nacrtao Antonio Vida, 1774. (Državni arhiv u Veneciji)

IV. Bavarski katastar (1808. – 1867.)

Nakon što se Maksimilijan I. Josip Bavarski (1806. – 1825.) proglasio kraljem Bavorske, jedna od prvih reformi koje je želio provesti bila je porezna reforma koja bi uključivala pravednije oporezivanje seljaka, oporezivanje plemstva i svećenstva te ukidanje svih relikata feudalnoga uređenja. Modernizacijske reforme koje su otpočele pod budnim okom kraljevskoga ministra Maxi-

²⁸ Usp. npr. Feudo di San Michele di Leme, Antonio Vida, 1774. Rukopis u boji; 125 x 127 cm. Mjerilo u pertikama. Državni arhiv u Veneciji, Atti Provveditori sopra i Feudi, 95/A Bis.

miliana von Montgelasa oslanjale su se na katastarsku izmjeru započetu 1808. godine. Između 1808. i 1867. sastavljeno je oko 22 000 katastarskih planova u mjerilu 1 : 1500 i 1 : 2500. Izmjeru i poreznu procjenu su proveli državni službenici Topografskoga ureda (*Topographisches Büro*) koji su radili za Porezno povjerenstvo (*Steuerberichtigungs-Kommission*). Izmjera zemljišta provedena je metodom grafičke triangulacije geodetskim stolom s kipreglom, pri čemu su katastarski planovi iscertavani izravno na terenu.²⁹ Prilikom izmjere i produkcije planova uvedene su i neke inovacije koje će se primjenjivati i u Franciskanskoj katastarskoj izmjeri. Naime, katastarskoj izmjeri prethodilo je razvijanje mreže jedinstvene triangulacije za cijelu Bavarsku pa ona nije započela lokalnom izmjerom po katastarskim općinama, kako je to primjerice napravljeno u Francuskoj. Primjenom načela „iz velikoga u malo“ postavljen je temelj za izradu jedinstvene, sveobuhvatne i kvalitetne tehničke podloge poreznom sustavu za cijelu Bavarsku, a taj će sustav biti primijenjen i na Austrijsko Carstvo. Terenski originali planova morali su biti podijeljeni na kvadrante, tako da je svaki list imao redove (označene rimskim brojkama) i kolone (označene arapskim brojkama). To je shema podjele terenskih originala koja je zadržana i u kasnijim izmjerama.³⁰ Nadalje, odlučeno je da se rukopisni originali za potrebe administrativnih službi umnože litografskim putem, što je u to vrijeme bila značajna inovacija u odnosu na uobičajeni bakrotisak koji je bio znatno skuplji. Bila je to prva masovna upotreba litografije u kartografiji te će ona biti primijenjena i u Franciskanskoj izmjeri. Iskorak u pogledu tehnike tiskanja katastarskih planova koja je tražila manja financijska sredstva omogućit će širu dostupnost i primjenu planova i u brojnim tijelima državne uprave koja nisu bila striktno vezana za fiskalne poslove (npr. prostorno planiranje, razvoj komunalne infrastrukture i sl.). Kartografski ključ primijenjen u iscertavanju katastarskih planova uvelike se poklapa s onim primijenjenim u Franciskanskoj katastarskoj izmjeri Austrijskoga Carstva (razlika je samo u izboru boja za označavanje privatnih zidanih kuća; u Franciskanskom katastru privatne zidane kuće označavane su življom ružičastom nijansom).

29 Na čelu Poreznoga povjerenstva nalazio se Joseph von Utzschneider (1763. – 1840.). Među ostalim vodećim članovima nalazili su se Adrian von Riedl (1746. – 1809.) te benediktinski astronom Ulrich Schiegg (1752. – 1810.). Potonji je imao najveći utjecaj na metode izmjere primijenjene pri sastavljanju Bavarskoga katastara.

30 Max Seeberger, „Wie Bayern vermessen wurde“, *Hefte zur Bayerischen Geschichte und Kultur*, 26, 2001., 35.

Sl. 6. Isječak katastarskoga plana Würzburga iz 1832., nastaloga u sklopu Bavarskoga katastra (Državni arhiv Bavorske)

Zaključak

Uspješnost provođenja i uspostave stabilnoga katastra u vrijeme cara Franje I. rezultat je dugotrajnih nastojanja austrijskih vlasti da uspostave središnju zemljišnu evidenciju za područje čitavoga Carstva te preuzmu sustav oporezivanja iz ruku lokalnoga plemstva i stave ga u nadležnost središnjih državnih vlasti. Bio je to dug modernizacijski proces koji je tekao uz mnogo otpora, a formiranje stabilnoga katastra i postupno ukidanje feudalizma bilo je svakako jedan od njegovih najvećih uspjeha. Ideja centralizacije poreza i prebacivanja ingerencije zemljišnih evidencija te ubiranja poreza isključivo u domenu središnjih vlasti u sklopu Habsburške Monarhije prvi se put pokušala uvesti na području Milanskoga vojvodstva. Milanski *Censimento*, sastavljen po principima koje je razradio Jakob Marinoni, uveo je standarde koji su zadržani i u katastru Franje I.: popisivanje je popraćeno obaveznim terenskim kartiranjem uz upotrebu geodetskoga stola te primjenu grafičke triangulacije, uveden je zajednički kartografski ključ za klasificiranje kultura, a sama je porezna procjena po prvi put obuhvatila sve zemljišne posjede, bez obzira na njihove vlasnike. Iako taj katastar nije uspio u namjeri da ubiranje poreza prijede u isključivu nadležnost države (to su i dalje činili feudalski), činjenica da je izrada

zemljišne evidencije postala državni posao bila je značajan korak unaprijed u pravednosti odmjeravanja poreza.

Kao sljednik Milanskoga *Censimenta* nastaje Marijaterezijanski katastar, koji je na našem području obilježen pokušajem uvođenja državnih urbara. I on samo djelomično ostvaruje ciljeve ekonomske reforme (pravedniji porez i njegovo učinkovitije ubiranje), ali svakako predstavlja važan korak unaprijed prema standardizaciji zemljišnih evidencija i katastarskih planova. Sličan učinak imao je i Jozefinski katastar koji, iako nije stupio na snagu, donosi napredak u smislu tehnike izmjere zemljišta (geodetski stol s kipreglom) te produkcije samih katastarskih planova.

Bavarski katastar, čija izmjera počinje samo devet godina prije Franciskanskoga, svakako pokazuje najveće sličnosti s katastrom koji je potom uspostavljen za područje Istre. U toj je izmjeri primijenjen kartografski ključ za klasifikaciju i kartiranje zemljišta kakav će se u velikoj mjeri primijeniti i u Franciskanskom katastru Istre. Uvedeno je umnažanje rukopisnih katastarskih planova litografskim načinom, što je značajno povećalo učinak katastra na modernizaciju života na državnoj i lokalnoj razini. Nadalje, vraćen je Marinonijev princip kartiranja iz manjega u veće (katastarski planovi metodom redukcije služili su za izradu topografskih karata), koji nije primijenjen kod Jozefinskoga katastra, što se pokazalo osobito značajnim u smislu iznimne kvalitete Franciskanskih topografskih karata koje će nastati desetak godina poslije.

Sažetak

Zemljišne evidencije na području Istre imaju vrlo dugu tradiciju, a najstarije među njima sežu u 15. stoljeće. Iako u vrijeme mletačke uprave, osobito tijekom 18. stoljeća, nastaje sve veći broj katastika pojedinačnih posjeda javne, crkvene i privatne naravi, mletačke vlasti nikada nisu provele sustavnu zemljišnu izmjeru Istre niti su sastavile cjelovit katastar zemljišta. To će se dogoditi tek uspostavom austrijske vlasti početkom 19. stoljeća. Prva sustavna katastarska izmjera Austrijskoga Carstva, koja je započela Naredbom o uvođenju stabilnoga katastra 23. prosinca 1817., u sklopu koje je 1817. – 1820. i Istra dobila svoj prvi potpuni katastar, označava važnu prekretnicu u povijesti zemljišnih evidencija na području čitave središnje Europe. Uspješnost projekta provođenja sustavne katastarske izmjere te formiranja Franciskanskoga katastra za sve zemlje Austrijskoga Carstva temeljila se na stoljeće dugom iskustvu zemljišnih izmjera i formiranja zemljišnih evidencija koje su austrijske vlasti provodile u pojedinim zemljama pod svojom vlašću. U radu su razmatrani preteče i uzori Franciskanskoga katastra Istre s težištem na njegovu metodološkom

ishodištu u milanskom *Censimentu* te principima izmjere i kartiranja koje je uspostavio Johann Jakob Marinoni. Analiziran je i utjecaj Terezijanskoga (1747. – 1756.), Jozefinskoga (1785. – 1790.) i Bavarskoga katastra (1808. – 1867.), koji su također imali odjeka ne samo na razvoj i formiranje Franciskanskoga katastra već i na sam sustav modernizacije države i njezina poreznoga sustava.

Precursori e modelli per il Catasto Franceschino in Istria

Riassunto

Il sistema catastale tavolare in Istria ha una tradizione molto antica e risale ancora al XV secolo. Anche se un numero sempre maggiore di catastici che registravano le singole proprietà di carattere pubblico, ecclesiastico e privato apparve già sotto il dominio veneziano, e in special modo durante il XVIII secolo, il governo veneziano non effettuò mai un rilevamento catastale sistematico del territorio istriano o costituì un catasto completo per il territorio. Per realizzarlo, bisognerà attendere l'istituzione dell'amministrazione austriaca all'inizio del XIX secolo. Il primo rilevamento catastale sistematico dell'Impero austriaco svolto in base alla sovrana patente del 23 dicembre 1817 che prevedeva la formazione di un catasto stabile in tutte le province, contesto in cui tra il 1817 e il 1820 anche l'Istria ebbe il suo primo catasto completo, designa un'importante svolta nella storia dei rilevamenti catastali sul territorio dell'intera Europa centrale. Il successo del progetto riferito ad un rilevamento catastale sistematico e alla formazione del Catasto Franceschino per tutte le province dell'Impero austriaco si fondava su un'esperienza secolare di rilevamenti e sulla costituzione di evidenze catastali realizzate dalle autorità austriache nei singoli territori del proprio dominio. In questo articolo vengono presi in considerazione i precursori e i modelli seguiti per la creazione del Catasto Franceschino in Istria, soprattutto il *Censimento* milanese quale suo modello metodologico e i principi di rilevamento e mappatura istituiti da Johann Jakob Marinoni. Qui viene analizzata anche l'influenza dei catasti Teresiano (1747 – 1756), Giuseppino (1785 – 1790) e Bavarese (1808 – 1867) che non influirono soltanto sullo sviluppo e la formazione del Catasto Franceschino ma anche sul processo di modernizzazione dello stato e del suo sistema fiscale.

Predecessors and Role Models of the Franciscan Cadastre of Istria

Abstract

Land records, with the maps attached, have a very long tradition in Istria and the oldest among them date back to the 15th century. Although during the Venetian administration emerged, especially during the 18th century, an increasing number of cadastres of individual estates of public, ecclesiastical and of private nature, the Venetian authorities never carried out a systematic cadastral survey of Istria or compiled a complete land register. This wouldn't happen until the establishment of Austrian rule in the early 19th century. The first systematic cadastral survey of the Austrian Empire, also known as Franciscan cadastral survey, was initiated by issuing of the Patent on Stable Cadastre (*Patent über die Einführung des stabilen Katasters*) on 23 December 1817. Within the Franciscan survey, between 1817 and

1820, Istria received its first complete cadastre, marking an important milestone in the history of land records throughout Central Europe. The success of the project of conducting a systematic cadastral survey and the formation of the Franciscan cadastre for all countries of the Austrian Empire was based on a century of experience in land surveying and with creating the land records which was conducted by the Austrian authorities in countries under their rule. In this paper, the predecessors and role models of the Franciscan cadastre of Istria are considered, with the focus on its methodological origin in the Milanese *Censimento* and the principles of measurement and mapping established by Johann Jakob Marinoni. Also, the influence of the Theresian (1747-1756), the Josephine (1785-1790) and Bavarian cadastres (1808-1867) was analysed, which also had repercussions not only on the development and formation of the Franciscan cadastre, but also on the system of modernization of the state and its tax system.